

Jonas Daujotas

LDK (LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS) KARIUOMENĖ XVIII A.

Straipsnio tikslas - apžvelgti, kaip keitėsi LDK kariuomenė XVIII a., taip pat kaip buvo bandoma padidinti ją, kokie dėl to buvo priimti nutarimai ir kaip sekėsi juos vykdyti.

1703 m. LDK turėjo 12 000 samdytų karių (Lenkija - 36 000)¹. Tokį kiekį karių leido turėti 1673 m. Seimas. Šiaurės karo metu (1700-1721) LDK kariuomenė daugiausia kovojo už Lietuvos ribų. 1702 m. dalis LDK kariuomenės (kartu ir Lenkijos) buvo angažuota kovai su S.Palij vadovaujamais į Volynę ir Podolę įsiveržusiais kazokais². 1703-1704 m. žiemą operacijai ties Tornu (Torūne) prirėikė visos Lietuvos kariuomenės. Tuo metu LDK kariuomenė kartu su Lenkijos kariuomene sudarė tris korpusus (arba atskiras rinktines). Korpusas, kuriam vadovavo Vilniaus vaivada Jonas Višnioveckis (1678-1741), buvo sudarytas vien iš lietuvių. Generolo leitenanto Brandto vadovaujama korpuse didesnę dalį sudarė lietuviai. Kiekviename šių korpusų buvo maždaug po 5 000-7 500 vyrų. Tokio pat dydžio korpuse, vadovaujama Didžiosios Lenkijos generolo Motiejaus Radomickio, buvo daugiausia lenkų³.

1 Wypisy źródłowe do historii sztuki wojennej. Zeszyt A. Warszawa, 1953. S. 9; Wimmer J. Wojsko polskie w przededniu wojny północnej (1699-1702)// Studia i Materiały do Historii Sztuki Wojennej. Warszawa, 1954. T. I. S. 339.; Wimmer J. Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej (1700-1717). Warszawa, 1956. S. 79. ir kt.

2 Urbonas O. Didžiojo Šiaurės karo frontas Lietuvoje// Karys. 1961. Nr.6. P. 165-166.

3 Ten pat. 1961. Nr.10. P. 294.

Rusija, laimėjusi Poltavos mūšį (1709), sustiprėjo ir, pasiekusi persilaužimą Šiaurės kare, nuo XVIII a. antro dešimtmečio pradeda kištis į šiam kare visai nusilpusios Žečpospolitos (Lenkijos-Lietuvos valstybės) vidaus reikalus. Tai tęsiasi visą XVIII a., iki pat Žečpospolitos žlugimo.

1716 m., Rusijai spaudžiant, LDK kariuomenė sumažinama iki 6 000 karių. Etmonui palikta teisė tik komanduoti, o kariuomenę administravo išdo tribunolas⁴. 1717 m. Varšuvos seimas (Nebylūsiai) patvirtino minėtąjį LDK kariuomenės skaičių ir numatė šias kariuomenės rūšis: 3 800 kavaleristų (400 husarų, 1 200 petihorų - lengvųjų raitelių, vėliau pavadintų dragūnais, 700 lengvosios kavalerijos, 1 500 dragūnų) ir 2 300 pėstininkų (tarp jų 300 janyčarų - šaulių)⁵. Nors Nebylūsiai seimas akivaizdžiai parodė Žečpospolitos valstybės silpnumą, kaip tik jis pirmąkart rašė reguliariosios kariuomenės etatų aktą. Iš Lenkijos pusės kariuomenėje numatyta turėti 18 tūkst. žmonių, iš LDK - 6 tūkst. Taip pat nustatė ir pastovų kariuomenės biudžetą (daugiau kaip 2 mln. auksinų per metus)⁶. Nepriklausomai nuo seimų ir seimelių nutarimų kariuomenei buvo garantuotos pastovios lėšos. Tai, galima sakyti, buvo teigiama Nebyliojo seimo veiklos pusė.

Tačiau nedidelė LDK kariuomenė (6 000 žmonių; šį skaičių nustatė Nebylūsiai seimas) taip nė karto ir nebuvo surinkta iki Ketverių metų seimo (1788-1792). Nors, kaip matysime vėliau, iki pastarojo seimo apie tai buvo ne kartą kalbėta bei priimtas ne vienas nutarimas. Tačiau kai reikėdavo kariuomenę surinkti, dažniausiai nebuvo surenkama nė pusė to skaičiaus, kurį nustatė Nebylūsiai seimas⁷. Tuo tarpu atskirų didikų kariuomenės viršydavo LDK kariuomenės skaičių, bet jos buvo laikomos jų pačių tikslams.

LDK kariuomenės branduolį (63 proc.) pagal 1717 m. etatą sudarė kavalerija, tačiau jos reikšmė tobulėjant šaunamajam ginklui mažėjo. Pagal Nebyliojo seimo etatą pėstininkų kariuomenę sudarė gvardija (1 000 žm.), du pulkai (regimentai) po 425 žmones ir keturios vėliavos po 450 žmonių⁸. Pėstininkais tarnavo samdyti vokiečiai ir vengrai, turėję šaunamąjį ginklą, pėstininkų skaičius

4 Lietuvos TSR istorija. Nuo seniausių laikų iki 1861 metų. Vyr. red. J.Žiugžda. V., 1957. T. I. P. 312-313.

5 Volumina legum. Petersburg, 1860. T.VI. S. 197.; Wimmer J. Historia piechoty polskiej do roku 1864. Warszawa, 1978. S. 307.

6 Lietuvos TSR istorija. Nuo seniausių laikų iki 1917 metų. Ats. red. B.Vaitkevičius. V., 1985. T. I. P. 178.

7 Lietuvos istorija. Red. A.Šapoka. Kaunas, 1936. P. 398.

8 Wimmer J. Historia... S. 308.

buvo didinamas⁹. Po Šiaurės karo LDK artilerija buvo sunaikinta arba išvežta, tvirtovės sugriautos ir neatstatytos.

Tuo metu gerokai padidėjo ir Žečpospolitos kaimyninių šalių kariuomenės. Rusijos kariuomenę sudarė 300 000 karių (T.Korsono duomenimis - 215 000 reguliariosios kariuomenės ir 100 000 neregulariosios¹⁰), Austrijos - 145 000, Prūsijos - 66 000¹¹ (Šiaurės karo metu - 47 000)¹² žmonių. 1736-1738 ir 1744-1750 m. nesėkmingai bandyta padidinti Žečpospolitos, o kartu ir LDK kariuomenę¹³. 1744 m. Gardino seime, taip pat jam išsiskirsčius į atskirų provincijų posėdžius, daug kalbėta apie lėšų kariuomenei padidinimą, jų gavimo būdus, siūlyta LDK kariuomenę padidinti iki 10-15 tūkst. žmonių, tačiau LDK projekte tebuvo numatyta pinigų suma 2 000 karių išlaikyti¹⁴.

Paminėtinos XVIII a. pirmoje pusėje Žečpospolitos gvardiečiams surengtos pratybų stovyklos prie Varšuvos (1732) ir Zabludove (1744)¹⁵. Pratybų prie Varšuvos metu LDK pėstininkų gvardija buvo padalyta į keliolika karinių dalių¹⁶.

Iki 1752 m. bendras Lenkijos ir LDK karių kiekis nesudarė net 15 000¹⁷, o iki 1764 m. Žečpospolita turėjo 16 000 (LDK - 4 000) karių¹⁸. LDK kariuomenėje tebuvo 56 artileristai, o jų apsaugos kuopą sudarė 70 žmonių. Vieninteliame LDK arsenale Vilniuje tebuvo 14 senų patrankų, deja, ir tos pačios buvo netinkamos naudoti¹⁹. Kaip jau minėta, atskirų didikų kariuomenės buvo didesnės už Lietuvos kariuomenę. Maždaug tuo pat metu Jeronimas Radvila turėjo 6 000 kareivių reguliariają samdytą kariuomenę ir tiek pat neregulariosios²⁰.

Tuo pat metu Žečpospolitos kaimynės toliau stiprino savo kariuomenes.

9 Lietuvos TSR istorija. V., 1985. P. 178.

10 Korzon T. Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Krakow, 1912. T.III. S. 105.

11 Wimmer J. S. 307.

12 Энциклопедический словарь. Изд. Ф.А.Брокгаузъ, И.А.Ефрема. С.-Петербургъ, 1898. Т.XXV. С. 616.

13 Maciejewski M. Broń strzelecka wojsk polskich w latach 1717-1945. Szczecin, 1991. S. 15.

14 Lietuvos TSR istorija. V., 1985. P. 191.

15 Maciejewski M. S. 15.

16 Góński K. Historia piechoty polskiej. Krakow, 1893. S. 79-80. Wimmer J. S. 326

17 Maciejewski M. S. 16.

18 Ten pat. S. 18.; Ratajczyk L. Historia Wojskowości. Warszawa, 1980. S. 93.

19 Zarys Dziejów wojskowości polskiej do roku 1864. Warszawa, 1966. T.II. S. 181.

20 Lietuvos TSR istorija. V., 1957. P. 333.

Prūsijos kariuomenės skaičius jau Fridricho II (Didžiojo) valdymo (1740-1786) pradžioje gerokai viršijo 80 000²¹. 1752 m. šios valstybės kariuomenę sudarė 145 000²², o 1764 m. - 200 000 karių²³. Rusija taip pat sparčiai stiprino savo kariuomenę. Septinto dešimtmečio pradžioje ją sudarė 350 000²⁴, o M.Kukielio duomenimis, Jekaterinos II valdymo laikotarpiu (1762-1796) ji padidėjo net iki 500 000 žmonių²⁵. Pažymėtina, kad tuo metu pestininkai sudarė 74,7 proc. Prūsijos ir 77,4 proc. Rusijos kariuomenių²⁶. Austrijos kariuomenę septinto dešimtmečio pradžioje sudarė 280 000 karių²⁷. Todėl suprantama, kad dėl šitų valstybių dalyvavimo Septynerių metų kare (1756-1763) Žečpospolita labai nukentėjo. Šio karo metu tarpusavy kariaujančios Rusija ir Prūsija siaubė Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės teritorijas, ėmė iš jų rekrūtus.

1764 m. rugsėjo 7 d. elekcinis seimas išrenka Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Stanislovą Augustą Poniatovskį (1764-1795). Žečpospolitoje įsigalėjo jo giminaičiai Fridrichas Mykolas (1696-1775) ir Adomas Kazimieras (1734-1823) Čartoriskiai - dar konvokaciniame seime (1764.V.7.-1764.VIII.27.) ir vėliau, 1766 m. seime, ėmėsi dalinių valstybės valdymo reformų. Jos buvo susijusios su karo klausimais. Įsteigtos atskiros Lenkijos karalystės ir LDK Karo komisijos (tokios šiose teritorijose įsteigtos Išdo komisijos). Etmonai ir toliau vadovavo kariuomenei, tačiau ankstesnius jų darbus, t.y. kariuomenės aprūpinimą ir jos surinkimą, perėmė Karo komisija. Pastarajai pirmininkavo etmonas. Į komisijos sudėtį turėjo įeiti 4 senatoriai ir 12 bajorų. Nutarimai buvo priimami balsų dauguma²⁸. LDK Karo komisija pradėjo savo darbą 1765 m. vasario 24 d.²⁹ Jai pirmininkavo Mykolas Oginskis (1730-1800). Be jo, iš senatorių į komisiją pateko Žemaitijos seniūnas Jonas Chodkevičius. Komisijos nariais buvo Juozapas Sosnovskis, Antanas Zabiela, Trakų pakamarys Andrius Ukolskis, husarų pulkininkas Juozapas Sapiega, generolai majorai Jonas Jablonovskis ir Antanas Tiškevičius, Jonas Vitinhofas³⁰, petihorų leitenantas (po-

21 Энциклопедический словарь...; Всемирная история. М., 1958. Т.V. С. 117.

22 Maciejewski M. S. 15.

23 Wimmer J. S. 307.; Kukiel M. Zarys historii wojskowości w Polsce. Warszawa, 1923. S. 63.

24 Wimmer J. S. 307.

25 Kukiel M. S. 63.

26 Wimmer J. S. 336.

27 Ten pat. S. 307.

28 Lietuvos istorija. Kaunas, 1936. P. 404-405.

29 Zarys Historji rozwoju wojskowości w Polsce (992-1792). Poznan, 1922. S. 89.

30 Volumina legum. Petersburg, 1860. T.VII. S. 236.

rucznik) Narbutas, Bitovas, generolas Pacas, Horainas³¹.

1766 m. Varšuvos seime buvo numatyta LDK kariuomenėje pakelti atlyginimus ir patvirtinti nauji etatai: 400 husarų, 1 200 petihorų, priešakiniai sargybai paskirta 700 žmonių, Bieliako pulkui - 360, Koryckio - 300, Kavalerijos lauko etmono pulkui - 300, Vilniaus vaivados kavalerijos pulkui - 300. Pėstininkų gvardija, Didžiojo etmono pėstininkų pulkas, Lauko etmono pėstininkų pulkas, Artilerija sudarė 150 žmonių. Įsteigta Didžiojo etmono janyčarų vėliava, Lauko etmono janyčarų vėliava, Tribunolo pėstininkų kuopa³². LDK raitelių ir pėstininkų gvardijos tuo metu bazavosi Varšuvoje.

1765 m. Varšuvoje įkurta mokslo įstaiga - Kadetų korpusas, kuri turėjo patenkinti ir Lietuvos poreikius, todėl 1/3 lėšų buvo skiriama iš Lietuvos. Tai buvo nežemo lygio mokykla, kurioje siekta panaudoti geriausią Europos karo mokslo patyrimą³³. Kadetų korpusė buvo dėstomi šie dalykai: lotynų, lenkų, prancūzų ir vokiečių kalbos, literatūra, ekonomika, moralės ir teisės pagrindai, Lietuvos ir Lenkijos valstybės bei visuotinė istorija, geografija, fizika, aritmetika, geometrija, analitika, piešimas, dailyraštis, šokiai, kūno mankšta, civilinė ir karinė statyba, fortifikacija, fechtavimas. Pažymėtina, kad Varšuvos kadetų korpusą baigė T.Kosciuška (1746-1817) ir J.Jasinskis (1759-1794). Lietuvai (LDK), kuri neturėjo savos valstybinės karo mokyklos, Varšuvos Kadetų korpuso reikšmę sunku pervertinti. Tiesa, LDK buvo keletas privačių karo mokyklų: Radvilos kariuomenės karininkams ruošti Nesvyžiuje, A.Tyzenhauzo įsteigta nedidelė karo mokykla Gardine bei P.Bžostovskio pastangomis įkurta karininkų mokykla garsiojoje Pavlovo respublikoje³⁴. 1774-1775 m. Gardine taip pat veikė Kadetų korpusas, kuriame mokėsi keliasdešimt žmonių. Vėliau, manoma, jis buvo perkeltas į Vilnių³⁵.

Septintajame dešimtmetyje, Čartoriskiams vykdant reformas, Jekaterina II siūlė Žečpospolitai sudaryti gynimosi ir puolimo sutartį, žadėdama leisti pastarajai iki 50 000 žmonių padidinti kariuomenę³⁶. Tačiau Čartoriskiams 1766 m. seime nepalaikant katalikų ir kitatikių teisių sulyginimo idėjos, šis pasiūlymas tapo dar mažiau realus. Prasidėjo konfederaciniai karai (1768-1772), karas tarp Rusijos sąjungininkų ir Žečpospolitos šalininkų, t.y. Radomo ir Baro kon-

31 Zarys Historji rozwoju... S. 89.

32 Volumina legum. S. 234-235.

33 Sruogienė V. Karinis paruošimas Didž. Lietuvos kunigaikštystėje ir "Riterio" katekizmas"// Karys. 1966. Nr. 4. P. 98-103. (JAV)

34 Ten pat.

35 Zarys Historji rozwoju... S. 127.

36 Lietuvos istorija. Kaunas, 1936. P. 414.

federatų. Tai vidaus karas. Pirmuosius rėmė Rusija, antrieji siekė išsivaduoti iš Rusijos "globos". Tačiau po šių karų ir po Pirmojo Žečpospolitos padalijimo (1772) bendrą Lietuvos-Lenkijos kariuomenę tesudarė 10 000 žmonių³⁷.

1773-1775 m. seime, kuriame buvo patvirtintas Pirmasis Žečpospolitos padalijimas, buvo priimti nutarimai dėl valstybės, taip pat ir kariuomenės valdymo reorganizavimo.

1775 m. įkuriamą Nuolatinę Tarybą, kuri buvo bendra Lenkijai ir LDK bei turėjo pakeisti Senatą. Taryboje buvo 5 departamentai. Vienas jų buvo Karo departamentas (vietoj Karo komisijos). Pačią Nuolatinę Tarybą sudarė 18 senatorių ir 18 atstovų. Trečdalis jų buvo iš LDK.

Tais pačiais metais (1775), kai Žečpospolitos seimas priėmė nutarimą padidinti kariuomenę iki 30 000 žmonių (o LDK - iki 8 000)³⁸, nutariama ją Prancūzijos pavyzdžiu padalyti į divizijas teritoriniu principu: Lenkijos kariuomenę į keturias divizijas, LDK - į dvi³⁹. Šio seimo nutarimu numatytos lėšos LDK kariuomenei: 2 generolams leitenantams ir 3 generolams majorams (LDK generaliniame štabe), 2 Nacionalinės kavalerijos brigadoms, 5 priešakinės sargybos pulkams, 7 pėstininkų pulkams, 2 janyčarų vėliavoms (didžiojo etmono ir lauko etmono), artilerijos korpusui⁴⁰. Numatytos lėšos artilerijai stiprinti, naujoms patrankoms lieti⁴¹. Taip pat priimtas nutarimas dėl trijų dragūnų pulkų performavimo į tris pėstininkų pulkus⁴². Pažymėtina, kad 1773-1775 m. seimo nutarimai priimti Rusijai pritarus.

1776 m. Žečpospolitos kariuomenę sudarė 14 000 (Lenkijos - 10 000, LDK - 4 000) karių. Tais pačiais metais Varšuvos seime sudaromi etatų sąrašai: patvirtintas 17 081 Žečpospolitos kariuomenės etatas (12 311 - Lenkijos, 4 770 - LDK)⁴³. Pagal šį nutarimą LDK kariuomenės sudėtis turėjo būti tokia: generalinis štabas (jame numatytos vietos vienam generolui leitenantui ir dviem generolams majorams⁴⁴), septyni pėstininkų pulkai, janyčarų vėliava (didžiojo etmono), grenadierių vėliava (lauko etmono), dragūnų pulkas, dvi Nacionalinės

37 Kukiel M. S. 71.; Wimmer J. S. 333.

38 Wimmer J. S. 334.

39 Maciejewski M. S. 19.

40 Volumina legum. Petersburg, 1860. T.VIII. S. 402-403; Zarys Dziejów wojskowości... S. 203.

41 Zarys Dziejów wojskowości... S. 203.

42 Volumina legum. T.VIII. S. 403.

43 Zarys Dziejów wojskowości... S. 207.

44 Volumina legum. T.VIII. S. 565.

kavalerijos brigados, penki priešakinės sargybos pulkai, artilerijos korpusas⁴⁵. Taip pat 1776 m. Žečpospolitoje atidaroma antra karininkų mokykla, ruošusi kadrus artilerijai⁴⁶. Nuo 1776 m. dešimtmetį nesikeičia tokie LDK kavalerijos etatai:

Dvi Nacionalinės kavalerijos brigados	po	478 žm.
I priešakinės sargybos pulkas	-	374 žm.
II ir III	po	150 žm.
IV	-	395 žm.
V	-	327 žm.
Raitelių gvardija	-	318 žm.
Iš viso:		2 670 žm. ⁴⁷

1776 m. svarbūs ir tuo, kad LDK kariuomenėje buvo daug karininkų. Patikrinimo metu nustatyta, kad kariuomenėje yra 3 928 kariai, iš jų 1 272 karininkai⁴⁸.

1777 m. taip pat vyksta reformos LDK kariuomenėje. Podolės žemių generolas A.Čartoriskis tampa vyriausiuoju kariuomenės vadu⁴⁹. Iš husarų ir pethorų vėliavų sudarytos dvi Nacionalinės kavalerijos brigados, o lengvosios kavalerijos vėliavos jau anksčiau įėjo į priešakinės sargybos pulkų sudėtį. Kaip jau anksčiau minėta, trys dragūnų pulkai buvo performuoti į tris pėstininkų pulkus. Ketvirtasis dragūnų pulkas tapo kavalerijos gvardija⁵⁰.

1778-1786 m. lieka nepasikeitę LDK kariuomenės etatai (4 770 žmonių). To priežastis buvo pinigų trūkumas LDK ižde⁵¹. Apie LDK kariuomenę aštunto dešimtmečio pabaigoje ir devinto pirmoje pusėje nemaža informacijos suteikia Rusijos archyvai⁵². Juose yra duomenų, jog tuo metu LDK kariuomenėje tarnavo 4 758 žmonės (2 504 kavalerijoje ir 2 250 pėstininkų daliniuose), suminėti visų kavalerijos, pėstininkų pulkų bei artilerijos korpuso šefai ir vadai,

45 Zarys Dziejów wojskowości... S. 207.

46 Ratajczyk... S. 94.

47 Zarys Dziejów wojskowości... S. 211.

48 Kalinka W. Sejm Czteroletni. Lwów, 1881. T.I. S. 139

49 Korzon T. Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764-1794). Kraków-Warszawa, 1897. T.III. S. 293.

50 Zarys Dziejów wojskowości... S. 211.

51 Ten pat. S. 207.

52 Российский Государственный Военно исторический архив. Материалы военно походной канцелярии князя генерала фельдмаршала Г.А.Потемкина-Таврического II. Ф.52., оп. 1/194, д.48. ч.1. л.117-118. Рсцићnas A. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės kariuomenė 1784-1790 metais// Trimitas. 1991. Nr.2. P. 4-5.

pateikiamas karių skaičius kiekviename pulke. Taip pat aprašoma kiekvieno pulko apranga.

Ir devintame dešimtmetyje LDK kariuomenės artileristų padėtis buvo prasta. Artilerijos korpuse tarnavo 125 žmonės (iš jų tik 30 paruoštų artileristų). Korpusas bazavosi Vilniuje. Jam vadovavęs artilerijos generolas Kazimieras Nestoras Sapiega labai rūpinosi, kad būtų padidintos lėšos artilerijai, tačiau jo pastangos rezultatų nedavė. Tik 1784 m. išuštėjusiam Vilniaus arsenale atsiranda Varšuvoje iš senų perdirtbos patrankos. Tais pačiais metais vadovavimą artilerijai LDK perima Fridrichas Vilhelmas Kronemanas, tačiau Sapiega ir toliau lieka artilerijos korpuso šefu. Jo lėšomis apie 1786 m. buvo nulieta 12 patrankų ir perduota Vilniaus arsenalui⁵³.

1786 m. LDK kariuomenę sudarė 4 775 žmonės (2 670 kavalerijoje ir 2 075 pėstininkų daliniuose)⁵⁴. Tuo metu LDK kavaleriją sudarė:

Gvardija	-	318 žm.
Husarų brigada	-	478 žm.
Petihorų brigada	-	478 žm.

(šios brigados tuo metu jau buvo tapusios Nacionalinės kavalerijos brigadomis)

Penki priešakinės sargybos pulkai:

Baranovskio pulkas	-	374 žm.
Jelensko pulkas	-	150 žm.
Romanovskio pulkas	-	150 žm.
Biševskio pulkas		
(rusų duomenimis, Goričo)	-	327 žm.
Bieliako pulkas	-	395 žm.
Iš viso:		2 670 žm.

Pėstininkų kariuomenę sudarė:

Artilerijos pulkas	-	125 žm.
Gvardija	-	609 žm.
I pulkas	-	220 žm.
II pulkas	-	220 žm.
III pulkas	-	220 žm.

53 Zarys Dziejów wojskowości... S. 213.

54 Российский Государственный Военно исторический архив. Рапорт и списки премьер-майоров и секуну-майоров и разных офицерских чинов по старшинству за 1784-1790 г.г. Ведомость о составе войск в Короне и Литве// Ф.52., оп. 1/194. д.50., л.335. Zarys Historji rozwoju... S. 98, 132-133.

IV pulkas	-	220 žm.
V pulkas	-	171 žm.
VI pulkas	-	110 žm.
Janyčarų vėliava	-	100 žm.
Lauko etmono vengrų vėliava (rusų duomenimis, grenadierių vėliava)	-	80 žm.
Iš viso:		2 075 žm.

1787 m. Jekaterina II paskutinį kartą kalbėjo apie Žečpospolitos kariuomenės padidinimą. Rusijos carienė tais metais susitikimo su Stanislovu Augustu Poniatovskiu Kaneve metu susitarė: Stanislovas Augustas seime gauna Žečpospolitos sutikimą padėti Rusijai kariauti prieš Turkiją, o Jekaterina II už tai žadėjo leisti padidinti Žečpospolitos kariuomenę ir bent kiek praplėsti karaliaus valdžią⁵⁵. Tačiau 1788 m. reikalai pakrypo visai kita linkme. Prasidėjo seimo, istorikų pavadinto Ketverių metų (arba Didžiojo) (1788-1792) seimu, laikotarpis, turėjęs didelę įtaką įvairioms LDK gyvenimo sritims, taip pat ir LDK kariuomenei. O prieš prasidedant Žečpospolitos (Ketverių metų) seimui Lenkijos ir LDK kariuomenę sudarė 18 600 žmonių, nors Rusija ir kitos Žečpospolitos teritoriją sumažinusios valstybės leido turėti 30 000 žmonių kariuomenę⁵⁶.

Prieš pradėdant kalbėti apie Ketverių metų seimo karybos reformas, norėtusi keletą žodžių tarti apie karinius leidinius LDK ir Žečpospolitose XVIII a. antroje pusėje. Paminėtinas 1754 m. LDK Didžiojo etmono Mikalojaus Radvilos-Žuvelės įsakymu Nesvyžiuje išspausdintas artikulų rinkinys "Kariniai artikulai įvairiais laikais, nustatyti Žečpospolitos Lenkijos karalių ir Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės etmonų autoritetų" (lenkų k.)⁵⁷ ir kariniai statutai, išleisti Žečpospolitose 1750, 1768, 1770, 1771, 1775 metais. Pirmasis jų išleistas vokiečių kalba⁵⁸. 1766 m. išleisti pėstininkų ir dragūnų statutai, nedaug tėsiskiriantys nuo ankstesnių. 1786 m. išleistas pirmasis pratybų statutas kavalerijai, skirtas Lenkijai ir LDK ("Regulamen dla brygad kawaleryi narodowey i pulków przedniej straży woska Obojga Narodów")⁵⁹. Paminėtini ir Liudviko Tiškevičiaus (1751-1808), LDK lauko etmono (1780-1791) išleisti leidiniai: "Regulamen sluz obozowey i garnizowey dla calego wojska obojga narodow" (1786)

55 Lietuvos istorija. Kaunas, 1936. P. 430-431.

56 Ratajczyk L. S. 96.

57 Lietuvos TSR enciklopedija. V., 1985. T.1. P. 525.

58 Maciejewski M. S. 15.

59 Ten pat. S. 19.

ir "Regulamen dla brygad kawalerji narodowey" (1785)⁶⁰.

1788 m. spalio 6 d. pradėjo savo veiklą Žečpospolitos seimas, įėjęs į istoriją Ketverių metų (1788-1792) seimo vardu. Seimas, pasinaudodamas tuo, kad Rusija tuo metu kariavo prieš Turkiją ir Švediją bei konfrontavo su Anglija, o Žečpospolitą rėmė Prūsija, ėmėsi radikalių reformų, siekdamas pertvarkyti valstybę, sustiprinti jos padėtį. Vos tik pradėjęs darbą, seimas atmetė valdovo pateiktos sąjungos su Rusija projektą⁶¹. Kariuomenės klausimai taip pat pradėti spręsti suprantant, kad be pajėgios kariuomenės ir apsupta galingų valstybių žlugs pati Žečpospolitą. 1788 m. spalio 20 d. seimas nusprendžia kariuomenę padidinti iki 100 000 karių. Tų pačių metų gruodžio mėn. panaikinamas Nuolatinės tarybos karo departamentas ir sudaryta bendra abiejų tautų Karo komisija. Ją sudarė 18 žmonių (iš LDK - 6). Iš LDK buvo išrinkti šie atstovai: Naugarduko vaivada generolas Juozapas Niesiolovskis (1728-1814), kunigaikštis generolas majoras Mikalojus Radvila, Juozapas Švikovskis, Jurgis Zabiela, generolas majoras Tadas Statkevičius (Stetkiewicz), priešakinės sargybos pulkininkas Jelenski⁶². Abiejų tautų Karo komisijos, turėjusios daug įtakos Lenkijos ir LDK kariuomenių pertvarkymui, pirmasis posėdis įvyko 1788 m. gruodžio 21 d. Jam pirmininkavo Lenkijos didysis etmonas Pranciškus Ksaveras Branickis (1732-1819). Dalyvavo, be išrinktųjų LDK atstovų, dar LDK didysis etmonas Mykolas Oginskis ir lauko etmonas Liudvikas Tiškevičius. Abiejų tautų Karo komisijoje buvo 8 kariškiai⁶³.

1789 m. Vilniuje prie Akademijos įkuriamas Kadetų korpusas pagal Varšuvos Kadetų korpuso pavyzdį. Deja, apie šios mokslo įstaigos veiklą žinome labai nedaug⁶⁴.

Tiktai 1789 m. seimas patvirtino abiejų tautų Karo komisijos pateiktą Žečpospolitos kariuomenės sudėties lentelę⁶⁵. Negalima teigti, kad iki tol nuo seimo pradžios nieko nebuvo padaryta didinant LDK kariuomenę bei skiriant šiam reikalui lėšas⁶⁶. Buvo priimti nutarimai papildyti kavalerijos ir pėstininkų

60 Lietuvių enciklopedija. Bostonas, T.XXXI. P. 242.

61 Lietuvos TSR istorija. V., 1985. P. 220.

62 Volumina legum. Kraków, 1889. T.IX. S. 62.

63 Korzon T. Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława-Augusta (1764-1794). Kraków-Warszawa, 1897. T.V. S. 30-31.

64 Sruogienė V. Karinis...

65 Valmontas H. Pastangos pertvarkyti ir padidinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenę Ketverių metų (1788-1792) seimo nutarimu// Lietuvos TSR Mokslių Akademijos darbai. A serija. 1972. T.1 (38). P. 125.

66 Ten pat. P. 125 ir 129.

pulkus. 1789 m. spalio 8 d. Žečpospolitos kariuomenės etatų lentelėje LDK kariuomenę buvo numatyta padidinti iki 32 668 žmonių (Generalinio štabo etatus - 27, kavalerijos - 10 650, pėstininkų - 20 330, artilerijos - 1 661)⁶⁷. Kavalerijai numatyta leisti turėti 10 650 žirgų (2 Nacionalinės kavalerijos brigadoms po 2 421, 5 priešakinės sargybos pulkams po 1 098, raitosios gvardijos pulkui - 318)⁶⁸. Į etatų sąrašą įtrauktas vienas pulkas (2 batalionai, 1 440 žmonių), kurį pažadėjo savo lėšomis suformuoti Karolis Radvila (1734-1790). Tačiau šio pulko formavimas užsitęsė.

1789 m. lapkričio 20 ir 27 dienomis Karo komisija priima nutarimą: Lenkijos kariuomenę padalyti į 4 divizijas, LDK - į 2. Pagal 1775 m. nutarimą nebuvo surinktas reikiamas žmonių skaičius, nors kariuomenės paskirstytos į divizijas. LDK I divizijos vadu paskiriamas J.Judickis, II - Moravskis (vėliau jį pakeitė Zabiela)⁶⁹. Brigadoms I divizijoje vadovavo generolai majorai Statkevičius ir Jablonovskis, II - Radvila ir Mykolas Zabiela (vėliau jį pakeitė totorius Bieliakas)⁷⁰.

Tačiau surinkti numatyta kariuomenės skaičių tiek Lenkijoje, tiek LDK nebuvo paprasta. 1789 m. gruodžio 7 d. priimtas įstatymas: karališkosiose ir bažnytinėse žemėse 50 kiemų turėjo pristatyti 1 kareivį, o privačiose žemėse - 100 kiemų 1 kareivį. Kiekvienam pėstininkų pulkui buvo paskirta teritorija (kantonas), iš kurios turėjo būti imami naujokai. Teritorijose (vaivadijose, pavietuose bei žemėse) buvo įsteigtos Civilinės-karinės tvarkos komisijos, kurios turėjo atlikti mobilizavimo darbą, taip pat turėjo teisę nustatyti tarnybos laikotarpį: 6, 7 ar 8 metus⁷¹. Kiemai, atidavę nustatytą žmonių (rekrūtų) skaičių, buvo išlaisvinami nuo tolesnės prievolės iki nustatyto laikotarpio pabaigos. Tiems valstiečiams, kurie savininko leidžiami išstarnautų 12 m. ir nepadarytų nusižengimų, buvo žadama laisvė⁷².

Pradėjus didinti kariuomenę, kilo nemaža sunkumų, tarp jų ir finansinių. Matant, kad šimtatūkstantinę kariuomenę bus sunku surinkti, 1790 m. sausio 22 d. šimtatūkstantinės kariuomenės etatas pakeistas laikinuoju 65 000 kariuomenės etatu⁷³. Laikinajame etate LDK kariuomenėje numatyta turėti 20 219 karių (ka-

67 Wimmer J. S. 342.

68 Zarys Historji rozwoju... S. 98.

69 Korzon T. Wewnętrzne dzieje Polski... T.V.S. 59.

70 Ten pat. S. 75.

71 Ten pat. S.64.; Volumina legum. T.IX... S. 143-145 (toliau VL).

72 Górski K. S. 156.

73 Valmontas H. Pastangos...; Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. Dokument Nr.58906 MW.

valerijos - 6 845, pėstininkų - 12 234). Artilerijos korpusą numatyta padidinti iki 1 113 žmonių⁷⁴. Prieš pradėdant karo, kaip pavyko įgyvendinti numatytą LDK kariuomenės padidinimo planą, reikėtų šiek tiek aptarti tuometinę LDK kariuomenės struktūrą.

LDK, kaip ir pačioje Žečpospolitoje, kavalerija buvo skirstoma į Nacionalinę kavaleriją ir lengvuosius (priešakinės sargybos) raitelių pulkus. Nacionalinė kavalerija buvo privilegijuota kariuomenės rūšis. Joje tarnauti buvo garbinga, todėl bajorai dažnai savo mažamečius sūnus įrašydavo į jos etatus draugais (tolygu karūžos arba vėliavininko laipsniui). Nacionalinės kavalerijos kariiniai laipsniai buvo aukštesni negu kitų kariuomenės rūšių⁷⁵. Nacionalinę kavaleriją sudarė dvi brigados. 1790 m. pradžioje brigadoms vadovavo Zabiela ir Oginskis. Pastarojo brigados būstinė buvo Minske⁷⁶. Iki kariuomenės padidinimo vidutiniškai vienoje vėliavoje turėjo būti 28 žmonės (po padidinimo - 98), tačiau šis skaičius nebuvo pastovus. Vėliavai paprastai vadovavo rotmistras (dažniausiai žymus pareigūnas), kurio prie vėliavos nebūdavo. Jį pavaduodavo poručikas. Vėliavos I gretą sudarė draugai (jais galėjo būti tik bajorai), ginkluoti trumpomis ietimis, kardais ir pistoletais. II gretą sudarė palydovai (eiliniai), ginkluoti kardais, pistoletais ir karabinais. Draugas vykdamas į vėliavą turėjo atsivesti palydovą ir jį iš savo atlyginimo aprūpinti ginklais, apranga ir t.t., taip pat tuo apsirūpinti pats. Buvo numatyti atvejai, kai draugas galėjo atsivesti du palydovus⁷⁷. Pagal Ketverių metų seimo nutarimą draugų ir palydovų santykis vėliavoje nustatytas toks: 1:3 (22 draugai ir 66 palydovai).

Priešakinės sargybos pulkų vėliavų struktūra panaši, bet čia draugų ir palydovų skaičius buvo suvienodintas (44 draugai ir 44 palydovai). Priešakinės sargybos draugų atlyginimas buvo mažesnis nei Nacionalinės kavalerijos. Tačiau priešakinės sargybos draugų apsiginklavimas buvo toks pat, tik ietys ilgesnės. Visuose penkiuose priešakinės sargybos pulkuose buvo 32 vėliavos (4 pulkuose po 6, 1 - 8). Šių pulkų paskirtis daugiausia buvo apsaugoti sienas. Juose tarnavo nemažai totorių. Totoriai dažnai vadovaudavo ir pulkams. Didžiausių pulkų šefais buvo Mustafa Baranovskis ir Josifas Bieliakas. Totoriškas pavardes turėjo ir pulkų vadai (Jonušas Baranovskis, Mustafa Achmatovičius, pulkininkas Jokūbas Azulevičius).

1789 m. rugsėjo 3 d. seimas priima nutarimą padidinti pėstininkų pulkų

74 Valmontas H. P. 125, 128.

75 Kalinka W. T.I. S. 418-427.

76 Muzeum...

77 Valmontas H. ...

skaičių nuo šešių iki aštuonių. Taigi pėsčioji gvardija (568 žmonės) ir pėstininkai kartu turėjo sudaryti 7 215 žmonių grupę⁷⁸. 1790 m. pradžioje etatų sąrašuose jau yra septyni pėstininkų pulkai⁷⁹. I ir II pėstininkų pulkų šefu buvo didysis etmonas, III ir IV - lauko etmonas. I pulkui vadovavo Ryminskis, II - Moravskis, III - Giedraitis, IV - Paplovskis, V - Grabovskis ir Ivanovskis, VI - kunigaikštis Karolis Radvila (kartu ir šefas), VII - generolas Potockis ir pulkininkas Cichockis. Pėstininkų pulkų būstinės buvo Slonimo, Vilniaus, Kauno, Brastos (Bresto), Gardino, Bialystoko miestai.

Pėstininkų pulkai (regimentai) buvo skirstomi į kuopas (kompanijas). Prieš pradėdant didinti kariuomenę, kuopoje buvo 52 žmonės, iš jų 40 eilinių. 4 pėstininkų pulkai susidėjo iš 4 kuopų, 220 žmonių, pulke buvo 160 eilinių, 32 puskarininkiai, 11 karininkų ir vežikai. Štabe - 13 žmonių. Laikinajame etate buvo numatyta, kad visi 8 LDK kariuomenės pėstininkų pulkai būtų 2 batalionų dydžio (1 440)⁸⁰. Tačiau pavyko suformuoti tik vieno bataliono dydžio pulkus. Todėl pulkuose išliko 4 kuopos, kurios buvo padidintos iki 176 žmonių. Pulkui dažniausiai vadovaudavo pulkininkas, kuris kartu su papulkininkiu ir majoru sudarė aukštesnįjį pulko štabą. Kuopoms vadovavo kapitonai, tačiau paprastai 3 pirmosios pulko kuopos buvo pavedamos pulkininkui, papulkininkui ir majorui. IV kuopos kapitonas buvo vadinamas štabo kapitonu. Gvardijos pėstininkų pulke buvo 8 kuopos po 65-67 žmones, iš jų 55 eiliniai. Šaulių ir grenadierių vėliavoms vadovavo kapitonai ir jos į kuopas nesiskirstė.

Artillerijos korpusą, kaip minėta, numatyta buvo padidinti iki 1 113 žmonių. Iki prasidedant Ketverių metų seimo numatytam kariuomenės didinimo procesui, artillerijos korpusą sudarė 125 žmonės. Korpusas ir toliau buvo Vilniuje, jo šefu buvo generolas kunigaikštis Kazimieras Nestoras Sapiega. Numatytą žmonių kiekį į artilleriją (t.y. padidinti beveik 10 kartų), atrodo, pavyko mobilizuoti⁸¹. Į artillerijos korpusą buvo verbuojami žmonės ne tik iš Vilniaus, bet ir iš Kauno, Upytės bei Braslavo pavičių⁸².

1790 m. pradžioje LDK kariuomenės generolai buvo šie: Grabovskis, Potockis, Kazimieras Nestoras Sapiega (artillerijos), generolai leitenantai - Juozapas Judickis ir Skuravskis, generolai majorai Statkevičius, kunigaikščiai Rad-

78 VL. S. 107.

79 Muzeum...

80 Valmontas H. p. 127.

81 Ratajczyk L., Teodorczyk J. Wojsko Powstania Kościuszkowskiego. W oczach współczesnych malarzy. Warszawa, 1987. S. 101-102.

82 Valmontas H. ...

vila ir Jablonovskis, T.Kosciuška⁸³.

1790 m. kovo 10 d. nuo LDK į abiejų tautų Karo komisiją išrenkamas Zaleskis, Sulistrovskis (Trakai), Gutakovskis (Polockas), Pavlikovskis (Orša)⁸⁴.

H.Valmonto duomenimis, nuo 1789 m. sausio mėn. iki 1790 m. kovo mėn. LDK kariuomenė buvo padidinta nuo 4 830 (kavaleriją sudarė 2 695, pėstininkai - 2 010) iki 15 139 (kavalerija - 6 815, pėstininkai - 7 215) žmonių⁸⁵. Laikinajame etate buvo numatyta surinkti 20 219 (kavalerija - 6 845, pėstininkai - 12 234) žmonių. Kaip matome, beveik pavyko surinkti numatytą kavaleristų kiekį. Pėstininkų reikiamą kiekį dėl įvairių priežasčių surinkti buvo sunkiau. H.Valmontas, remdamasis archyvine medžiaga, gana įtikinamai paneigė T.Korzono teiginį, kad pėstininkų junginiams komplektuoti nebuvo skiriama pakankamai lėšų⁸⁶. Kavalerijai išlaikyti reikėjo dar daugiau lėšų. Jai buvo skirta daugiau dėmesio, kadangi ją buvo galima greičiau sukompaktuoti dėl organizacinių ir socialinių priežasčių. To meto situacija vertė skubiai didinti kariuomenę.

1791 m. gegužės 3 d. Seimas priėmė Konstituciją. Tai antroji po JAV konstitucija pasaulyje. Joje, nepaisant demokratinių nuostatų, jau neminimas Lietuvos vardas, minima tik Lenkija. Kartu buvo išrinktos 4 komisijos (ministerijos), bendros visai Žečpospolitos valstybei. Tarp jų Karo komisija (ministerija)⁸⁷. Tačiau LDK pavadinimas Ketverių metų seime ir toliau buvo vartojamas. Egzistavo ir LDK kariuomenė.

Pagal 1791 m. etatus LDK kariuomenę turėjo sudaryti 15 206 žmonės. Iš tų pačių metų birželio mėn. raporto matyti, jog ją sudarė 14 792 žmonės. Generaliniame štabe turėjo būti 26 žmonės (26 buvo ir pagal birželio mėn. raportą). Kavalerijoje - 6 849 (6 662 pagal raportą):

I Nacionalinės kavalerijos brigada	- 1 635 (1 523)
II " " " "	- 1 635 (1 633)
Raitelių gvardija	- 318 (368)

Priešakinės sargybos pulkai:

Kirkoro	- 813 (800)
didžiojo etmono (vad. Jelensko)	- 612 (595)
lauko etmono (vad. Romanovskio)	- 612 (546)

83 Muzeum...

84 VL. S. 165-166.

85 Valmontas H. ...

86 Korzon T. Wewnętrzne dzieje... T.V. S. 64.

87 Lietuvos TSR istorija. V., 1985. p. 223.

Bieliako	- 612 (593)
Riševskio	- 612 (604)
Pėstininkai	- 8 185 (8 086):
Gvardija	- 569 (543)
Artilerijos korpusas	- 1 105 (1 074)
I pulkas	- 725 (719)
II pulkas	- 725 (721)
III pulkas	- 725 (703)
IV pulkas	- 725 (725)
V pulkas (šefas Grabovskis)	- 724 (707)
VI pulkas (šefas K.Niesiolovskis)	- 724 (715)
VII pulkas (kunigaikščio artilerijos generolo)	- 724 (677)
VIII pulkas (kunigaikščių Radvilų)	- 1 440 (1 402)
Abiejų etmonų vėliavos	- 146 (144) ⁸⁸ .

1791 m. Vilniaus arsenale buvo 40 pabūklų (6 patrankos 6 svarų sviedinių, 26 - 3 svarų, 6 haubicos, 2 mortyros)⁸⁹.

1791 m. LDK kariuomenės pratybas buvo numatyta surengti prie Minsko⁹⁰.

1792 m. Rusija baigė karą su Turkija. Suprantama, padidėjo grėsmė Žečpospolitos egzistavimui. Todėl 1792 m. balandžio 21 dieną seimas nutaria suformuoti 100 000 žmonių kariuomenę, o Karo komisija sudaro naują etatų sąrašą. Gegužės 22 d. seimas jį patvirtina⁹¹. 1792 m. pavasarį LDK kariuomenę sudaro 18 517 (kavalerija - 6 948, pėstininkai - 11 569) žmonių⁹². Kaip matome, pavyko padidinti pėstininkų kiekį. V.Huperto duomenimis, LDK kariuomenę tuo metu sudarė 17 000 žmonių⁹³.

1792 m. birželio pabaigoje LDK kariuomenę, vadovaujamą Mykolo Zabielos ir pasirengusią kovai, sudarė 13 522 (kavalerija - 6 715, artilerija - 400, pėstininkai - 6 407) žmonės. Kariuomenė turėjo 44 pabūklus⁹⁴. Deja, kariuomenės nespėta tinkamai paruošti ir aprūpinti. 1792 m. karas su Rusija Lenkijos

88 Korzon T. Wewnętrzne... S. 67.

89 Ten pat. S. 49

90 Wimmer J. S. 352.

91 VL. S. 423; Valmontas H...

92 Korzon T. Wewnętrzne... S. 154.

93 Hupert W. Historia wojenna polska. Lwów i Warszawa, 1921. S. 266.

94 Korzon T. Dzieje wojen... S. 157.

ir LDK kariuomenėms nebuvo sėkmingas. Visos LDK ginklų atsargos atiteko Rusijos kariuomenei⁹⁵. LDK kariuomenėje tuo metu buvo populiarius Prūsijoje gamintas karabinas.

Tačiau LDK kariuomenei pavyko pasižymėti dab. Baltarusijos teritorijoje, ypač prie Bresto. Ji sutrukdė Rusijos kariuomenei atkirsti Lenkijos kariuomenę nuo užnugario⁹⁶.

LDK kariuomenės nesėkmes lėmė Liudviko Virtebergiečio (Fridricho didžiojo sūnėno) vadovavimas. Pastarasis perdavinėjo žinias Rusijos kariuomenei. Po 1792 m. karo Lenkijos ir LDK kariuomenės buvo priverstos prisijungti prie Targovicos Konfederacijos. 1792 m. rugpjūčio 20 d. paleista abiejų tautų Karo komisija, kuri vėl pradėjo darbą tik po aštuonių mėnesių⁹⁷.

1793 m. rugpjūčio mėn. LDK kariuomenę sudarė 12 551 žmonės, 5 553 - kavaleristai, 5.982 - pėstininkai, 953 - artileristai. Tribunolo vėliavą sudarė 63 žmonės⁹⁸.

Kavaleriją sudarė:

Gvardija - 318 žm., 6 kuopos, 274 žirgai

Nacionalinė kavalerija

I Kauno brigada - 1 017 žm., 12 vėliavų, t.y. 6 eskadronai (577 žirgai)

II brigada - 369 žm., 4 vėliavos, t.y. 2 eskadronai, 208 žirgai

III brigada - 348 žm., 4 vėliavos, t.y. 2 eskadronai, 294 žirgai

Priešakinės sargybos pulkai

I Jo Karališkosios Didenybės - 724 žm., 8 vėliavos,
t.y. 4 eskadronai, 570 žirgų

II LDK didžiojo etmono - 578 žm., 6 vėliavos,
t.y. 3 eskadronai, 526 žirgai

III LDK lauko etmono - 557 žm., 6 vėliavos, t.y. 3 eskadronai,
491 žirgas (šefas lauko etmonas)

IV - 603 žm., 6 vėliavos, t.y. 3 eskadronai, 494 žirgai

V - 554 žm., 6 vėliavos, t.y. 3 eskadronai, 503 žirgai

VI - 485 žm., 6 vėliavos, t.y. 3 eskadronai, 439 žirgai

95 Korzon T. Wewnęwtrzne... S. 52.

96 Kukiel M. S. 83.

97 Wimmer J. S. 359.

98 Ratajczyk L., Teodorczyk J. S. 101-102.

Pėstininkai

Visi septyni pėstininkų pulkai buvo suskirstyti į 2 batalionus po 4 kuopas kiekviename. Tačiau iš tikrųjų jie buvo vieno bataliono dydžio. Kaip ir anksčiau I ir II pulkus šefavo didysis etmonas, o III ir IV - lauko etmonas.

I pulkas	- 752 žm.
II pulkas	- 704 žm.
III pulkas	- 712 žm.
IV pulkas	- 741 žm.
V pulkas	- 752 žm.
VI pulkas	- 686 žm.
VII pulkas (šaulių)	- 1 108 žm.

Artilerijos korpusas buvo padalytas į 2 batalionus po 4 kuopas. Jame tarnavo 953 žm.

Nacionalinė kavalerija

I Kauno husarų brigada	- 1 000 žm., apie 800 žirgų
II brigada	- apie 360 žm., apie 300 žirgų
III brigada	- 332 žm., 286 žirgai

Raitoji gvardija

377 žm., 271 žirgas

Priešakinės sargybos pulkai

I Jo Karališkosios didenybės	- 617 žm., 512 žirgų
II didžiojo etmono	- 450 žm., apie 400 žirgų
III lauko etmono	- 370 žm., apie 370 žirgų
IV	- apie 600 žm., apie 600 žirgų
V	- 537 žm., 536 žirgai
VI	- 465 žm., 453 žirgai

Kaip matome iš pateiktų duomenų, iš dešimties kavalerijos dalinių žmonių skaičius per pusę metų sumažėjo net devyniuose (tik gvardijos pulke žmonių padaugėjo). Žirgų skaičius padidėjo net penkiuose daliniuose. Kavalerijos pulkus sudarė 5 110 žmonių (1793.VIII - 5 553) ir 4 530 žirgų (1793.VIII - 4 376).

Pėstininkai

Jų LDK kariuomenėje 1794 m. balandžio mėn. buvo apie 5 370 žm.

Gvardija	- apie 490
I pulkas	- 757
II	- apie 600

III	- apie 600
IV	- apie 600
V	- 712
VI	- apie 680

(Šio pulko šefu ir vadu buvo generolas Ksaveras Niesiolovskis 1771 - 1843)

VII (šaulių)	- apie 930
Artillerijos korpusas	- apie 480, 2 batalionai po 4 korpusus
Inžinerinis korpusas	- apie 30
Tribunolo vėliava	- 64
LDK maršalkos vėliava	- apie 80
LDK išdo vėliava	- 60

Tačiau po Antrojo Žečpospolitos padalijimo 1793.IX. LDK leista turėti tik 7 690 karių (Lietuvos istorikų duomenimis - 5 000). Lenkijai leista turėti 10 110 karių⁹⁹. Rusijos kariuomenę papildė 2 300 LDK karių¹⁰⁰.

Rusijos Ambasadorius Žečpospolitoje Igelstrom reikalavo vykdyti 1793 m. Gardino seimo nutarimą, t.y. Žečpospolitos (Lenkijos ir LDK) kariuomenę sumažinti iki nustatyto skaičiaus.

1794 m. kovo mėn. įkurta Žečpospolitos Nuolatinė Taryba nutaria LDK kariuomenę sumažinti iki 6 584 žmonių (Lenkijos - iki - 8 865)¹⁰¹. Manoma, kad tuo metu veikė Karo komisija ir LDK, vadovaujama LDK didžiojo etmono S.Kasakauskio¹⁰². Pastarasis, Rusijos remiamas, pasirašė įsakymą dėl kai kurių dalinių išformavimo. Tam griežtai priešintasi, įsakymas nebuvo vykdomas. Rusijos siekimas sumažinti LDK ir Lenkijos kariuomenę buvo viena pagrindinių 1794 m. sukilimo priežasčių.

Prieš prasidedant sukilimui, 1794 m. balandžio mėn. LDK kariuomenę sudarė 11 190 žm.¹⁰³ Kariuomenės struktūra liko tokia pati kaip 1793 m. rugpjūčio mėn: 3 Nacionalinės kavalerijos brigados 6 priešakinės sargybos pulkai, septyni pėstininkų pulkai. Vėliavų, eskadronų, batalionų bei kuopų išliko tiek pat. Nacionalinės kavalerijos I Kauno husarų brigadą sudarė apie 1 000 žmonių (apie 800 žirgų), II brigadą - apie 360 žmonių (apie 300 žirgų), III - 332 žmonių (286 žirgai). Raitąją gvardiją sudarė 377 žmonių

99 Korzon T. Wewnętrzne... S. 283; Wimmer J. S. 359-360.

100 Maciejewski M. S. 21.

101 Korzon T. Wewnętrzne... S. 283-284; Wimmer J. S. 360.

102 Korzon T. Wewnętrzne... S. 286.

103 Ratajczyk L., Teodorczyk J. S. 101-102.

(271 žirgas), I Jo Karališkosios Didenybės priešakinės sargybos pulką - 617 (512 žirgų), II didžiojo etmono priešakinės sargybos pulką apie 450 (apie 400 žirgų), III lauko etmono priešakinės sargybos pulką - 370 (apie 370 žirgų), IV - apie 600 (apie 600 žirgų), V - 537 (536 žirgai), VI - 465 žmonių (453 žirgai). Kaip matome iš pateiktų duomenų, iš dešimties kavalerijos dalinių žmonių skaičius per pusę metų sumažėjo net devyniuose (tik gvardijos pulke žmonių padaugėjo). Žirgų skaičius padidėjo net penkiuose daliniuose. Kavalerijos pulkus sudarė 5 110 žmonių (1793.VIII - 5 553) ir 4 530 žirgų (1793.VIII - 4 376).

Pėstininkų LDK kariuomenėje 1794 m. balandžio mėn. buvo apie 5 370, Gvardijos pulke apie 490, I pulke - 757, II - apie 600, III - apie 600, IV - apie 600, V - 712, VI apie 680 (šio pulko šefu ir vadu buvo generolas Ksaveras Niesiolovskis 1771 - 1843 m.), VII šaulių - apie 930. Be to, LDK kariuomenę tuo metu sudarė artilerijos korpusas (2 batalionai po 4 korpusus - apie 480), Inžinerinis korpusas - apie 30, Tribunolo vėliava - 64, LDK maršalkos vėliava apie - 80, LDK izdo vėliava - 60.

LDK kariuomenė 1794 m. sukilime kovėsi Vilniaus, Žemaičių (šioje divizijoje buvo trys reguliariosios armijos pulkai) bei Volkovysko divizijose¹⁰⁴. Žemaičių divizija buvo gausiausia, jai vadovavo žinomi generolai K.Niesiolovskis, T.Vavžeckis (1754-1816), R.Giedraitis (1750-1824), I.Prozoras. Tačiau manoma, kad carinės vadovybės pateikti duomenys apie sukilėlių skaičių divizijoje (20 000) 1794 m. rugpjūčio pirmoje pusėje neatitinka tikrovės - divizijoje žmonių buvo mažiau¹⁰⁵.

Sukilimo pradžioje buvo kalbama apie 200 000 armijos Žečpospolitoje sudarymą¹⁰⁶, tačiau nepavyko surinkti ir T.Kosciuškos atkakliai siekto 100 000 žmonių skaičiaus¹⁰⁷. Sukilimo metu paskelbti kariuomenės rinkimai: 1) sukilimo pradžioje 1 pėstininkas iš 5 valstiečių kiemų ir 1 raitelis iš 50 valstiečių kiemų; 2) 1794 m. birželio 20 d. Lietuvos sukilėlių vadovybė įsakė rinkti po 1 žmogų iš 25 valstiečių kiemų, o bajorams paskelbtas visuotinis šaukimas, 3) 1794 m. liepos 3 d. paskelbtas rekrūtų rinkimas - 1 rekrūtas iš 50 kiemų¹⁰⁸. Šios priemonės, atrodo, davė šiokių tokių rezultatų. 1794 m. vasarą sukilime dalyvavo

104 Lietuvos TSR enciklopedija. V., 1988. T.4. P. 530, 602, 645.

105 Jasas R. Teisininkas Tomas Vavžeckis// Mokslas ir gyvenimas. 1977. Nr.6. P. 34-35.

106 Lietuvos TSR istorija. V., 1985. P.225.

107 Maciejewski M. S. 21.

108 Lietuvos TSR istorija. V., 1985. P.225-226.

18 000 LDK reguliariosios kariuomenės ir 9 000 nereguliariosios¹⁰⁹. Vyriausiojo sukilimo slopintojų vado N.Repnino duomenimis, Lietuvoje buvo apie 25 000 ginkluotų vyrų ir 56 patrankos¹¹⁰. Matyt, kad pastarojo duomenys artimi tiesai. 1794 m. balandžio mėn. etatiniame sąraše minima, jog pulkuose ir Vilniaus arsenale turėta 39 pabūklai¹¹¹. Taip pat žinome, kad sukilimo metu mechanikas Zalivskis įrengė Vilniuje liejyklą, kurioje nuliejo vienuolika patrankų¹¹². Be to, sukilimo metu Vilniuje veikė ginklų taisymo dirbtuvės, šovinių liejykla, 3 parako dirbtuvės¹¹³.

Rusijos kariuomenei užėmus Vilnių, LDK kariuomenė rugpjūčio-rugsėjo mėnesiais pasitraukė į Lenkiją, kur kovėsi iki sukilimo pabaigos. Lapkričio mėn. sukilimui pralaimėjus, žlugo Lietuvos-Lenkijos (Žečpospolitos) valstybė.

LDK kariuomenė XVIII a. nebuvo nei stipri, nei didelė. Tai buvo rezultatas netvarkos pačioje Žečpospolitos valstybėje. Tik didėjant pavojui, iš galingų kaimyninių valstybių (Rusijos, Prūsijos, Austrijos) pusės, taip pat pasinaudojant gana palankia tarptautine padėtimi, tiek Lenkijoje, tiek LDK pradėta ryžtingiau stiprinti kariuomenę, vykdyti pažangias reformas. Bet tai daryta gerokai pavėlavus ir negalėjo išgelbėti valstybės, o kartu lėmė savarankiškų Lenkijos ir LDK kariuomenių žlugimą. Tačiau XVIII a. LDK kariuomenė įrašė ir gražių puslapių į istoriją. Tai 1794 m. sukilėlių pergalė prie Šaločių, Kuršo užėmimas, kovos dėl Vilniaus ir Varšuvos.

Išvados

1. Nebyliajame seime (1717 m.) nustatytas LDK kariuomenės skaičius (6 000) - reguliariosios kariuomenės kūrimo pradžia, nors numatytas jos skaičius nebuvo surinktas iki Ketverių metų seimo (1788-1792).

2. Rimtai svarstyti LDK kariuomenės padidinimo klausimą pradėta tik Stanislovui Augustui Poniatovskiui tapus Žečpospolitos valdovu (nuo 1764 m.).

109 Maciejewski M. S. 21.

110 Lietuvos TSR istorija. V., 1957. P.354.

111 Ratajczyk L., Teodorczyk J. S. 101-102.

112 Lietuvos TSR istorija. V., 1957. P.349.

113 Maciejewski M. S. 22.

3. LDK kariuomenės didinimo procesas prasideda po Pirmojo Žečpospolitos padalijimo (1772 m.). Tačiau iki Ketverių metų seimo LDK neturėjo daugiau kaip 5 000 karių, nors Rusija leido turėti 8 000.

4. Gerokai padidinti LDK kariuomenę (beveik 4 kartus) pavyko Ketverių metų seimo laikotarpiu, tačiau atlikta tai gerokai pavėlavus.

5. Nors Žečpospolitos valstybė žlugo, tai, kas buvo atlikta, nenuėjo perniek. 1794 m. sukilime LDK kariuomenė, nors ir pralaimėjo gausesniai priešui, kovėsi garbingai.